

ХУХЛА – СТАРО БЪЛГАРСКО СЕЛО В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

Василка Ташкова

Село Хухла се намира на около 7 км от Ивайловград и е едно от старите български селища в региона. Разположено е в крайните дялове на Източните Родопи, на десния бряг на р. Арда, под връх Св. Илия.

Миналото на селищата в Ивайловградския край е слабо проучено. В историческото развитие устойчивостта им е подложена на много изпитания и превратности – асимилаторската политика на османските завоеватели и на Цариградската патриаршия, войни, размирици и разорение, а в по-ново време липсата на поминък за младите хора. Днес процесът на обезлюдяване на Ивайловградско бавно и сигурно заличава една част от селата, други са останали с по няколко постоянни жители и само в три села в общината все още има училище. Това е една от причините да се опитам да проуча и да се докосна до историята на едно от тях, почти обезлюденото село Хухла.

За дълъг период от време сведенията и историческите извори за региона са много оскъдни. В по-голямата си част те се отнасят към края на XIX век и най-често са свързани с близкия административен и стопански център Одрин и Одрински вилает, в който влиза и Ортакьойско /Ивайловградско/.

Не разполагаме с други по-ранни извори за селищата, освен документ от 1562 г., в който се очертават границите на Черменския вакъф – от реките Марица и Арда до Луда река. В този документ се посочват три български села от Ивайловградския край – Гьокче бунар /Сив кладенец/, Деве дере /Камилски дол/ и Горно юбрю ерен /Горноселци/.¹ Две от тях – Камилски дол и Горноселци, са разположени в близост с. Хухла. Според Коста Хаджиев, автор на изследване на родовете в с. Хухла, то е възникнало по едно и също време със съседните села Камилски дол, Покрован и Горноселци.² Въпреки че с. Хухла не е опоменато в документа от 1562 г., това не изключва съществуването му по същото време. Там са отбелязани само селищата, които се намират по границите на вакъфското поземлено владение, а с. Хухла е навътре от тази граница. Освен това между че-

тирите села /Горноселци, Покрован, Камилски дол, Хухла/ има родствени връзки и жителите им поддържат много близки контакти. Съществуващата близост между тази група български села се определя не само от географското им разположение, но и от еднаквостта на материалната и духовна култура – бит, поминък, обредни практики и обичаи. Еднаква е и традиционната им носия, особено женската.³ Всичко това дава основание да се смята, че те имат общи корени и че е възможно възникването им в един и същ период. Близките връзки между тези български села се запазват и в по-ново време. Намаляват контактите само с жителите на с. Покрован, след като покрованци приемат униатството през втората половина на XIX век.

Не съществуват предания или извори за основаването на с. Хухла, не е известно кога е възникнало, но следи от човешка дейност намираме от дълбока древност. Археологически проучвания в близост до селото разкриват следи от развитие на рудодобив от XII в. пр. н. е. Георги Кулов, археолог в Исторически музей Кърджали през 80-те години на миналия век разкрива огромни отвали от златодобивна дейност, както и сечива, свързани с рудодобива в околностите на селото – в местностите Малкия и Големия чакъл. Впечатлен от огромните купчини от речни волути, той смята, че не е изключено тези следи от рудодобив да са в основата на разказаното от древния историк Херодот за войската на персийския цар Дарий. За да демонстрира своето могъщество Дарий заповядвал на войниците си да вземат по един камък и да го положат на купчина. Образуваха се каменни грамади. Според археолога Кулов описанието, което прави древният историк, както и местоположението им, съответства на това, което е разкрито край с. Хухла.⁴

В близост до селото са открити плочи на Дионис и Асклепий. Сондажни проучвания на връх Св. Илия и при местността Цървениците свидетелстват за това, че в римския период там е съществувало селище от градски тип.

На юг от с. Хухла в местността Балък дере е открита уникална крепост.

Построена е на изключително важно стратегическо място, на един от подстъпите към Родопите. Археолози от Националния исторически музей проучват крепостта от 2007 г. Те откриват сигурни доказателства за дългия живот на това укрепление – от IV до XII век. Според археолога Ивайло Кънев тя е построена през IV век, когато Византия започва изграждането на много крепости, за да осигури

защитен пояс на новата столица Константинопол. Открит е голям култов комплекс. Върху мраморна колона личи фрагмент от древногръцки надпис, посветен на божество. В годините на проучване на обекта са намерени гривни, колективна находка от монети от V век, бронзово кръстче и други. Регистрирани са следи от старобългарската култура, колани, апликации, звънчета. Открити са доказателства, че през X век тук е имало български гарнизон. Завършването на археологическите проучвания ще даде по-пълна картина на миналото на тази крепост.⁵

Не разполагаме със сведения откога селото носи името Хухла или Хохла, но съществуват различни мнения за това откъде идва то. Според Атанас Примовски наименованието е свързано с основния им поминък – въглищарството. Дървеният материал за получаване на въглища се изгаря на определени места. Тези места наричали „хохай“, „хохли“ или „хухлеи“, а майсторите на дървените въглища „хухленджии“. Според народната етимология оттук е произлязло името на селото.⁶ Има и други предположения. Името „Хухла“ носи връх, който се намира в Харманлийско. Двете места, село Хухла и връх Хухла са тясно свързани и една част от живеещите в селото се преселели от мястото край върха в Харманлийско.⁷

Първоначално селището се намирало по-близо до връх Св. Илия. Къщите били на два етажа, с еркери, разположени много близко една до друга, без дворове. Улиците били много тесни. Харманите им – извън селото в местността „Хармища“. Там носели житото, там били и плевните. Саите с добитъка били на друго място. Животът протичал около връх Св. Илия или Илинденя, както те го наричат. Запазили са един обред. Всяка година на Илинден жените и момичетата от селото с песни и свещи поемали към върха, за да положат цветя и да запалят свещите на мястото, където някога е имало кладенец. Вярвали, че там е бил гробът на св. Илия. В същото време мъжете чакали при харманите, където след връщане на жените играели хора.⁸

Основният поминък на жителите на с. Хухла бил дребно земеделие и животновъдство. Макар че земята е бедна, почвата глинеста и песъчлива, в селото отглеждали пшеница, ръж, ечемик, овес, царевича, памук, сусам, анасон, фасул, а по-късно и тютюн. Занимавали се и с бубарство. Малкото количество не особено плодородна земя ги кара да търсят препитание в други поминъчни дейности. Заедно със селяни от близките села Камилски дол, Покрован, Горноселци

създавали жътварски групи и работели по бейските чифлици в Одринско и Беломорието. Най-много жътвари се събирали от Хухла и Горноселци. След като приключат жътвата в чифлика те се завръщали в селото и се наемали да жънат и в съседните турски села.

В тясна връзка с гурбетчийството се развива и въглищарството. Първоначално в с. Хухла той е добавъчен поминък, за да се превърне през XIX век до началото на XX век в основен. Този занаят е доходоносен, защото търсенето на дървени въглища в Цариград и Одрин е голямо, а условията са благоприятни за добиването им. Всяка година от Гергьовден до Димитровден мъжете над 15-годишна възраст напускали Хухла, Покрован, Горноселци и Камилски дол и поемали към горите около Цариград и Одрин, а по-късно към Странджа, Айтоско и Сливенско, за да горят въглища и да ги предлагат на пазарите в големите селищни центрове. Късно през есента се завръщали, за да работят край родните си села, а добитите въглища продавали в Одрин.

Въглищарството е тежък поминък. Работели на групи от по 4 – 5 човека, наречени „тайфи“. Нощували в колиби, хранили се общо от приготвена от чирака храна. С припечелените пари се връщали заедно, целите групи, но често били нападани от разбойнически банди и обирани.⁹

Съществуват данни за това, че добивът на дървени въглища бил познат на мъжете от Хухла и околните села още в началото на XVIII век и е една от причините за изселванията от региона. Търсейки препитание от гурбетчийство и въглищарство, гори за добиване на въглища или пазари, жители на селата Камилски дол, Горноселци и Хухла достигали до малоазийския бряг и трайно се заселвали там. Според преданието за създаване на едно от българските села в Мала Азия – Коджа бунар, първоначално преселници от с. Камилски дол се настанили в близост до чифлика на богат турчин, Якуб бей. След като поработили известно време като ратаи в чифлика или като въглищари, овчари, зидари и мястото им харесало, те се върнали в родното си село, за да вземат своите семейства. Заселили се в Мала Азия в местност близо до чифлика, която приличала на родния им край. Основали ново село край голям извор и затова го нарекли Коджа бунар, което според проучванията на Д. Шишманов е създадено през 1721 г.¹⁰ Малко по-късно към тях в с. Коджа бунар се присъединили нови заселници от селата Хухла и Горноселци.

Достигайки до малоазийските земи, тези трудолюбиви хора раз-

чиствали гористи места, отваряли нови земи за земеделие, строили къщи, мелници, тепавици. Сдобили се със земя и станали земеделци и скотовъдци. Обработваемата земя, която добивали чрез изсичане на гората, била много отдалечена от селото. Сред нивите си правили хармани и хамбари и постепенно се заселвали там. Така от Коджа бунар възникнали нови села – Сюит, Киллик, Ново село, Аладжа баир, Юрен, Читака, Кобаш, Аладжакбунар.¹¹ Проучванията за Коджа бунар показват, че то е най-голямото българско село в Мала Азия и се намира в Баленска кааза, Балъкесерски санджак.

По-късно потомците на тези българи се завърнали в България. Една част след Руско-турската освободителна война /1877-1878 г./ се заселили в Бургаско, Новопазарско и Варненско, а останалите окончателно напуснали малоазийските села след Балканските войни. Принудени да оставят имоти и къщи, през пролетта и лятото на 1914 г. те се заселват в Ивайловградско, в селища в Беломорска Тракия и във вътрешността на страната. Жителите на с. Коджа бунар са разпръснати и настанени в повече от 10 села. В Ивайловградско 94 семейства от тях са настанени в с. Пелевун, 15 в с. Белополяне и 46 семейства в с. Свирачи,¹² а други в селища в Гюмюрджинско и Дедеагачко. След Първата световна война, когато границите на България отново са прекроени, настанените в Беломорска Тракия са принудени да я напуснат и да се заселят в Бургаско и Варненско. С тях и тези, чиито предци са били от с. Хухла.

Какъв е броят на семействата от с. Хухла, преселили се в Мала Азия от началото на XVIII век до средата на XIX век не е известно, но сведенията говорят, че това е най-ранното напускане на селото от цели семейства. Това е изселване, свързано с търсене на по-добър поминък, и довело до създаване на нови селища далеч от етническите български граници.

Ако първото масово изселване от село Хухла е свързано с търсене на препитание, то следващото е предизвикано от последиците от Руско-турската освободителна война 1877-1878 г. По време на войната войскава част от Кавказката кавалерийска бригада на генерал Червин, преследвайки отстъпващите турски части, се установява в Ортакьой /Ивайловград/ и околните села. Следва Сенклеровият бунт и борбата за защита на местното население от действията на редовната турска войска и башибозушките изстъпления. Сраженията, които се водят през месеците април и май 1878 г. между руската войскава част, подпомогната от дружината на Капитан Петко войво-

да и турските части и метежници, са в близост до селата Кондово, Железино, Пелевун, Черни рид, Горноселци. До с. Хухла е разквартирувана кавалерийска рота. След успешните действия на руските войскови части и дружината на Капитан Петко войвода, районът е очистен от турски войски и башибозушки чети. Но след подписване на Берлинския договор Ивайловградският край остава в границите на Османска Турция. Несправедливите клаузи на този договор предизвикват масово изселническо движение на българи към пределите на освободена България. Когато през есента на 1878 г. се изтеглят руските войски, заедно с тях потеглят и немалка част от жителите на селата Камилски дол, Покрован, Хухла и други селища.

Обществено-икономическите и политически промени след Руско-турската освободителна война раздвижват етническите групи на Балканите. Една немалка част от турското население се изселва от новосъздадената българска държава към Турция. В изоставение турски и черкезки села се настаняват българи, пристигащи от селища, останали извън границите на България.

Жителите на село Хухла, тръгнали през 1878 г. след руските войски, се установили в изоставеното от турците село Даутли /Каблешково/, Поморийско. На следващата година избягалите по време на войната турци се завърнали и на семействата от Хухла властите предложили да се заселят в обезлюденото черкезко село Балджи кьой /Медово/. Къщите в селото представлявали колиби, изградени от пръти, замазани с кал, в които не могли да се поместят всички преселници. Една част от тях потеглили на северозапад и се установили в с. Батаджик /с.Бата/, Бургаско. Те дошли в селото няколко дена след настаняване на първите българи там, преселници от Лозенградско. Други се настанили в с. Кашла дере /с. Кошарица/, а трети преминали Стара планина и се озовали във варненските села Горен и Долен близнак, Бяла, Звездица и други.¹³

По-голямата част от жителите на с. Хухла, заселили се във Варненско, били с намерение да се настанят в гориста местност и да се занимават с въглищарство. Живели там около 12 години. Мястото не им харесало, затова изпратили двама свои представители - Христо Колев Керпиев и Куман Сотиров, с обаядени коне да търсят по-добро място за заселване. Спрели при село Батаджик /Бата/, Бургаско, където вече имало заселени хухленци, одобрили мястото, взели пръст в дисагите, за да я покажат на близките си и не след дълго се върнали със семействата. Заедно с тях тръгнали и семействата

на Янаки Колев, Михо Димитров, Ставри Петков Ставрев, Стойко Петков Стойков и Вълкан Петков Вълканов.¹⁴ И други хухленци, заселени във Варненско, закупили земя в с. Бата, Бургаско, и трайно се заселили там. Но основната маса от преселените от с. Хухла, около 30 семейства, били в с. Медово, Бургаско.¹⁵

След Освобождението българските правителства водят политика за привличане на останали извън пределите на страната българи и преселването им в новоосвободената държава. Може би това е довело до още едно масово преселване от Хухла към Бургаско и Варненско, осъществено след Съединението на Княжество България и Източна Румелия. През 1887 г. голяма група семейства закупили земи и къщи в селата Медово, Бата, Кошарица, където вече имали свои близки. Няколко семейства се настанили в с. Драганово, Айтоско, при заселилите се през 1878 г. жители на с. Камилски дол, Ивайловградско. Години след това продължавали единичните преселвания от Хухла към Бургаско и от Варненско към Бургаско.

Какъв е броят на семействата от с. Хухла, тръгнали след изтеглящите се руски войски, и колко са били тези, които се изселват през 1887 г., е трудно да се установи. В проучванията си за 38-те рода, които са останали в село Хухла след войните и преселванията, Коста Хаджиев открива, че всички те имат свои родственици в Бургаско и Варненско. Родовете Дрончеви, Карабашеви, Жишови, Чолакови, Пашалиеви, Папратилови, Кафадарови, Фандъкови, Карамфилови, Драганови, Хаджиеви, Бункови от с. Медово са потомци на преселници от с. Хухла. В същото село се преселва и родът Каравълчеви – Теньо, Марин, Коста, Тодор и Георги. Потомци на хухленските родове Тараболовци, Масъровци и Куманови Хаджиев открива в с. Бата, а Шопови, Бургуджанови и Хаджиеви - в село Кошарица. Всички те се установяват в тези села през 1878 г. и 1887 г.¹⁶

През 1878 г. се разделя и големият хухленски род Трендафилови. Трендафил Сотиров със синовете си остава в Хухла, а Трендафил Христов се заселва първоначално в с. Каблешково, Бургаско, а през 1880 г. заедно с други семейства и сестра си – в с. Звездица, Варненско. Потомци на Трендафиловия род има в Хухла, Бата, Медово, Звездица и други селища във Бургаско и Варненско.¹⁷

Войните в края на XIX век и началото на XX век водят до резки демографски промени на Балканите, до постоянно разместване на етническите групи и в Източнородопския регион, което предизвиква непрекъсната промяна в числеността на населението.

До Руско-турската освободителна война 1877-1878 г. село Хухла има 145 къщи, от които 130 са български, а останалите турски.¹⁸ Според Атанас Примовски, автор на изследването „Бит и култура на родопските българи“, през 1878 г. с. Хухла е смесено село с 145 къщи, с мъжко население с нафузи /открити листове/ – 650 българи и 70 турци. До 1912 г. броят на турците нараства – 150 души. През 1924 г. Хухла е с 61 домакинства и 272 жители, през 1928 г. – 72 домакинства с чисто българско население, като 4 от тях са бежанци от Македония, от с. Комучини, Драмска околия. През 1934 г. – жителите му са 447 души, 1946 г. – 510, а 1956 г. селото има 465 жители.¹⁹

Проф. Л. Милетич при неговите обиколки в Ивайловградска околия през зимата на 1913 г. и през пролетта на 1914 г. наред със сведенията за трагичните събития в региона описва и броя на жителите на селата, които посещава. За село Хухла посочва, че до войната 1912-1913 г. е смесено село, българи – 325 жители или 89 семейства, турци – 24 семейства с 134 души. След Балканската война и погрома над българските селища през 1913 г. в с. Хухла има 60 семейства българи и 25 турски къщи – /изоставени/.²⁰ Данните от преброяването през 1920 г. сочат, че с. Хухла има 272 жители.²¹

За първи път през 1928 г. в българския периодичен печат, в „Мастанлийски окръжен вестник“ от 10 октомври се появява статия с описание на село Хухла. Учителката в селското начално училище Ангелова описва природните дадености в землището на селото, публикува сведения за поминъка на населението и посочва, че то има 72 къщи с изключително българско население. В селото имало 2 чешми и 4 кладенеца, от които хората черпят вода за пиене и домашни нужди, но след Балканската война водата на чешмите се загубила. Дървеното мостче, където река Арда образувала улей, широк 2-8 метра, наричали Шейтан кюпрю /Дяволски мост/. При водопада пролетно време излизала много риба. Правото на ловене се отдавало с търг ежегодно от държавата на рибари. Учителката Ангелова разказва легендата за това, че на връх Св. Илия е имало кладенец, водата, на който се изгубила и по-късно се появила на 3 км. от върха. Тя допълва, че лятно време водата на този извор е много студена, а зимно време гореща и „пуска много пара“.²² Това място наричат Извора.

И днес съществува легенда, че всяка година на Илинден на върха при кладенеца се появявал елен, за да стане курбан. Една година еленът закъснял, дошъл изморен и запотен. Хората не го изчакали да си почине и го заклали. Оттогава водата в кладенеца изчезнала.

Появила се под селото, нарекли местността Извора.

В годините на Руско-турската освободителна война в Ивайловградския край водила сражения дружината на легендарния Капитан Петко войвода, защитавайки местното население от набезите на Сенклеровите и башибозушки части. Има устни предания, че в тази дружина е бил и Трендафил Христов Трендафилов, роден в с. Хухла около 1849 г. Не е известно кога се е включил в дружината, но е бил в нея до разформироването ѝ. Причина да се присъедини е това, че турци убили сестра му Дена и брат му Анести. След разпускането на дружината той се прибира в с. Хухла. Вестта, че Ивайловградският край остава под турска власт, кара Трендафил Христов заедно с голяма част от хухленци да замине с изтеглящите се руски войски. Първоначално и той се заселва в с. Каблешково, Бургаско. По-късно след завръщането на избягалите от селото турци, заедно с група свои родственици напуска Каблешково и се заселва в с. Звездица, Варненско. Когато Капитан Петко войвода е задържан от полицията във Варна, Трендафил Христов прави писмено изложение и събира подписи в защита на войводата. За тази си дейност е арестуван и малтретиран. При предупреждението да се откаже от дейността си той заявява: „Сто пъти да ме тюрмите, бийте ме, пребийте ме, я от Петка не се отказвам и пак истината за Петко Киряков ще казвам“. След излизането си от затвора войводата отива в с. Звездица, купува една нива край селото и я дарява на Трендафил Христов Трендафилов.²³

В периода на османското господство и особено през XVII и XVIII век българското население в Източните Родопи е подложено на ударите на асимилаторската политика както на Османската империя, така и на Цариградската патриаршия. Получила подкрепата на османската власт, през XIX век Патриаршията започва масирано настъпление за гърцизиране на християните в региона. Разпространението на гръцката култура чрез гръцките училища и църкви създава условия за това. В Ивайловградския край Цариградската патриаршия полага огромни усилия за влияние в града и в околните български села, където намира както поддържници, така и решителен отпор.

В същото време някои селища в района попадат под влияние на католическата пропаганда. Униатството намира благоприятна почва в с. Покрован. Поради близостта на селата Камилски дол, Горноселци и Хухла католическата пропаганда достига и до тези села, но

не намира последователи. А процесът на гърцизиране на селищата в региона се засилва чрез назначените гръцки свещеници в българските селища. Стремехът на Цариградската патриаршия да попречи на духовния възход на българите в този район засилва борбата им за църковна и училищна независимост. След Хатихумаюна от 1856 г. българите получават правото да строят по-големи църкви. През 60-те и 70-те години на XIX век в ивайловградските села започва системна борба за прогонване на гръцките свещеници и назначаване на български. Първи срещу Патриаршията се обявяват селата Драбишна и Покрован. Жителите на с. Хухла също водят продължителна борба за прогонване на гръцките свещеници. Те построяват църква със средства, дарени от всички жители на селото. Строили я в продължение на 3 години, защото турските власти няколко пъти разрушавали построеното. Едва през 1857 година църквата „Св. Никола“ е завършена. Според изследвания на Димитър Карамфилов от с. Хухла тя е построена още през 1848 г. и първото дете, кръстено в нея, било Христо Г. Кьосев, убит от башибозука през 1913 г. на 65-годишна възраст. В продължение на 7 години църквата била затваряна и отваряна, понеже гръцкият владика от Ортакьой /Ивайловград/ не разрешавал на хухленци да имат български свещеник, а селяните не допусkali в църквата си гръцкия свещеник.

Заедно с църквата в Хухла построили и училище. За пръв учител през 1873 г. бил изпратен Костадин Мерджемеков от с. Долно Луково, Ивайловградско. Дотогава църквата и училището били затворени. Мерджемеков бил преследван от гръцките духовници и принуден да напусне. След прогонването му училището и църквата отново били затворени до 1900 г., когато хухленци окончателно отхвърлили духовната власт на Цариградската патриаршия и приели върховенството на Българската екзархия. Гръцкият митрополит упорствал и не допускал назначаването на български свещеник. Селото се разделило на две – патриаршисти и екзархисти. Гръцките попове отворили училището и започнали да учат децата на гръцки. Това се случило след разгрома на Преображенското въстание през 1903 г. По това време било забранено на мъжете въглищари от селото да горят въглища в Странджа и те се прехвърлили в Стара планина и в Сливенския балкан. Контактите им с родолюбиви българи там, както и примерът на съседните български села за отхвърляне влиянието на гърцизма, засилват националното им чувство. Те осъзнават необходимостта от българско училище и българска църква като оръжие за

защита от чуждото влияние. И един неделен ден на 1905 г. или 1906 г. жените в селото прогонили гръцките свещеници и учители. Направили опит да арестуват организаторите на женския бунт – Мария Трендафилова и Катерина Младенова. Останалите жени заявили, че те всички са участвали в изгонването на гръцките свещеници и ако трябва, да арестуват и тях. Дошъл след това одринският валия заедно с владиката от Ортакьой /Ивайловград/ и им поставил въпроса какви са хухленци – българи или гърци, както твърдял владиката. За гърци се обявили само двамата певци в църквата. Жените и децата им отишли на страната на българите. Изгонили гръцките свещеници и учители и назначили за учител Коста Божинов, учителствал преди това в с. Камилски дол.²⁴ За да се противопостави на силната гръцка и католическа пропаганда в селото, Коста Божинов намерил подкрепата на Одринската българска митрополия, открил вечерно училище за възрастни и получил правото да работи в селото и през следващите години. През учебната 1910-1911 г. училището, което е било в черковния двор, имало 26 ученици само момчета.²⁵ По-късно учителят Коста Божинов напуснал селото, за да стане свещеник в с. Щит, Свиленградско.

Много важен и изключително драматичен период за ивайловградските български села е времето след войните 1912-1913 г. Един и същ сценарий се разиграва във всяко село – пълно разорение, ограбване, опожаряване и безчинства.

Мирно и добре живеели до войните двете общности в с. Хухла – българи и турци. В началото на Балканската война край селото се установила българска войскава част. Тя започнала строеж на мост над Шейтан кюпрю, където сега е стената на яз. „Ивайловград”, необходим за прехвърляне на части от българската армия към Одринската крепост. Никой от местните турци не е пострадал. Избягал само бирникът Караали, за да се върне по-късно с башибозушките банди.

След опиянението от успехите на българската армия по време на Балканската война следва нова война, в която България е притисната от всички свои съседи. Когато Турция се готви за опустошителен поход в Тракия и Източните Родопи, когато вилнеят башибозушки отряди, останалите в тези райони български войски получават заповед да избягват всякакви сражения с противника, за да не се представят те като изстъпления и да не компрометират страната ни в Европа. Междусъюзническата война води до национална катастрофа, която се стоварва с унищожителна сила над българите от Тракия и Маке-

дония. Кървавата драма, която се разиграва в Ивайловградския край през лятото на 1913 г., изправя българите в региона пред реалната опасност от пълно физическо изстребление.

На 30 юни, без да срещнат никаква съпротива, турските войски напускат границата Мидия – Енос, нахлуват и реокупират току-що освободените земи. На 15 юли 1913 г. в с. Хухла навлезли башибозушки части, които поискали да си върнат добитъка, взет по време на войната. Не се задоволили само с това, грабили и изтезавали хора за пари и стока. Тогава е убито едно момче от селото – Атанас Митров, и ранен Кольо Костадинов.

След приключване на военните действия, по време на преговорите между воювалите страни, дори след подписване на Букурещкия /28 юли 1913 г./ и Цариградския мирен договор /16 септември 1913 г./ турците продължавали да контролират района между реките Места и Марица.

На 16 август 1913 г. в Гюмюрджина е създадено Временното тракийско правителство, или т.нар. Гюмюрджинска автономна република, начело с Хафуз Сали – помохамеданчен българин. Това ново правителство създадо въоръжена милиция, в която влизали всички мюсюлмани в областта, годни да носят оръжие. Онези, които отказвали, особено българомохамеданите, били облагани с военен данък. За главнокомандващ на въоръжената милиция бил назначен Сюлейман бей, близък сътрудник на един от младотурските водачи – Енвер бей. Високата порта се стремяла да представи създаденото правителство в Беломорска Тракия като възникнало на местна почва, а в същност то е подготвено от представители на младотурския комитет в Цариград. Тази Гюмюрджинска автономна република просъществувала само два месеца, но те били достатъчни за пълното разорение на българското население, опожаряване и ограбване на селищата, избиване на невинни българи.²⁶

На 17 юли 1913 г. турски войски окупирали Ивайловград, но там ги посрещнали гръцките първенци начело с владиката. Няколко дена след това в Хухла пристигнали четирима турски войници, които затворили 15 мъже от селото в турското училище и им поискали 40 наполеона. Дали им 30 наполеона и ги пуснали.²⁷ На 20 юли турска войскава част се настанила на връх Св. Илия, над селото. Войниците били около 70 души. Тази турска част трябвало да брани населението от групи турци от съседните села, които идвали и правели „яма“, т.е. отвлечали добитък. Но вместо това често им помагали.²⁸

На 16 август 1913 г. в Ивайловград се установява автономното управление. Пристигнали представители на Временното тракийско правителство, начело с Иляз бей. Той се заел да организира автономна милиция със съгласието на гърците в града и района и да въоръжава младежи гърци и турци от близките села. Представителите на милицията събирали данъци за автономното правителство, както и „волни“ помощи от селата, предимно от българските.²⁹ Иляз бей организира подмяна на командира на турската част, която била в с. Хухла, с офицер от автономната милиция, настроен да изпълни планове за погром над българите. Скоро след това турската редовна войска част била заменена с въоръжената милиция на Гюмюрджинската автономна република. Когато напускал Хухла, предишният командир на частта съобщил на двама селяни - Петър Хаджиев и Ангел Драганов, които карали багажа му с волска кола до Ивайловград, че селото ще остане в българско и до една седмица в града ще дойде българска войска. Да предадат на хухленци до идването на българска войска мъжкото население да се крие, защото този, който ще го замести, ще подложи селото на огън и меч. Някои хухленци повярвали и се укрили, но по-голямата част останали по домовете си.³⁰ В селото пристигнал Иляз бей и уверил селяните, че ще ги пази, но че нямало да допусне българите да завладеят това място. Веднага след това събрали мъжете в селската кръчма. Същата вечер били убити двама души – Иван Георгиев и Христо Димитров.³¹ Последвало ограбване на всичко, с което разполагали затворените в кръчмата, извеждане от там, за да копаят окопи, отново връщане в североизточния край на селото, за да ги претърсят за пари и ценности и за да ги убият един по един. Подпалили къщата, в която ги убили, с бомби разрушили църквата. От този ужас успели да се спасят Христо Димитров Папуфов, 21-годишен младеж, и Димитър Митрев Христов, 17-годишен.³² Това се случва на 28 септември 1913 г. А този ден започнал с убийството на селския свещеник Иван Вълканов – още суртринта, пред църквата.

Докато всички мъже, които останали в селото, били затворени в кръчмата, жените били събрани в една къща край селото. Поставили караул да ги пази. Същата вечер пристигнали нови попълнения на автономната милиция – младежи от близките гръцки села – Акалан /Белополяне/, Гайдахор /Славеево/, Пелевун, Зорназан /Свирачи/ и други. Очевидци разказват: „Познавахме ги. Бяха преоблечени“³³

За преживяното от жените на с. Хухла пред проф. Л. Милетич

разказва Злата Колева: „Когато зданието гореше, казаха ни да идем в къщите си и да вземем по един кат дрехи”. Тогава видели, че къщата, в която са затворени мъжете им, гори, а вещите им са разхвърлени из двора. „Изпъдиха ни от там – продължава разказа си Злата Колева–войската си беше уж тръгнала, а то пак след малко същите войници си станаха четници”. Вечерта жените отново са затворени в същата къща „Мъчиха ни цяла нощ” – допълва тя. Жените и децата повели към Ивайловград, настанили ги в една бубарница и на следващия ден ги отвели в с. Сейменли.³⁴ Намесата на чужди дипломати предотвратило прехвърлянето им към Анадола и те били върнати отново в Ивайловград.

Времето на междуцарствието, когато все още не са изтеглени от района турските войсковы части и не са се завърнали българските, е най-ужасяващо за мирното население в Ивайловградския край. В района вилнеят и башибозушки банди, и представителите на автономната република.

След идването на българските войски през месец ноември мъжете, които успели да се укрият преди погрома, и жените, които били отвлечени към Ивайловград, се завърнали, заварили цялото село опустошено и опожарено, здрави били къщите само в турската махала. Погребали убитите, които според проф. Л. Милетич са 42 души, 41 мъже и 1 жена, като двама от тях били на гости в селото.³⁵ Настанили се в изоставените турски къщи и започнали мъчително и бавно да се връщат към обичайните си делници. Но животът в селото бил много различен. Село Хухла с къщите на два етажа изчезнало. Овдовелите жени и децата се нагърбили с осигуряване на прехраната, да сеят и орат. Разрухата, липсата на добитък и инвентар, за да обработват земята, бедността – това съпътства дните на селяните. Промени настъпили дори в традиционната им носия. Както и в близките разорени български села, така и тук след войните 1912-1913 г. традиционната женска бяла носия изчезва, за да бъде заменена с черна.³⁶

Още не отшумяла огромната болка от трагичната 1913 г., със започване на Първата световна война, малкото млади мъже останали в селото, са изпратени на фронта. От там не се завърнали, загиват или умират по болниците Кольо и Ильо Иванови Бункови, Димитър Тодоров Делиоланов, Димитър Георгиев Костов, Христаки Вълчев Китипов, Христо Митрев Христов, Тодор Маринов Колев, Георгияк Георгияков, Димитър Илчев Боров, Адан Колев Костов и Костадин Тодоров Тараболов.

Завърналите се заварили селото в пълна мизерия. Жените и децата работили по нивите и едва изкарвали прехраната си. Хлябът бил от метлено семе, яденето – кромид лук и боб. Трудолюбието, упоритостта, пословичната пестеливост на хората възстановяват селото. Изградили отново своите къщи. Уповавали се на земеделието и бубарството. Основният им поминък става отглеждането на тютюн, а възлищарството постепенно запада. С всяка измината година селото се съживява, възстановява и разраства.

От земите от държавния фонд оземлили дошлите бежанци от Македония. Част от земите от този фонд отдали на църквата и училището. Дали ги под наем и с набраните средства за кратко време възстановили опожарените от башибозука църква и училище. Още през 1914 г. училището възобновява дейността си, а броят на учениците постепенно нараствал. През 1922 г. то е преместено в изоставената сграда на джамията. Малко по-късно, по инициатива на председателя на училищното настоятелство Петър Димитров Хаджиев, положили основите на нова училищна сграда, която е завършена през 1934 г.³⁷ С дарения от цялото население на с. Хухла построяват новото училище. То имало две учебни стаи. Назначили двама учители, класовете били смесени и се обучавали деца от първи до четвърти клас. След напускането на Коста Божинов в следващите години в селото учителствали Димитър Кискинов, Ирина Ангелова, Невена Салабашева от Садово, Господин Петров Ангелов от с. Ръжина, Казанлъшко, Дона Ангелова. От 1935 г. до 1945 г. учители в селото са семейство Ганка и Петър Стойчеви от Стара Загора. След тях започва работа първият учител, роден в с. Хухла – Коста Петров Хаджиев.

През 40-те и 60-те години на ХХ век селото расте. Докато през 1924 г. има 61 домакинства, през 1967 г. в селото живеят 120 семейства.³⁸ След 1944 г. настъпили промени в живота на с. Хухла. То е електрифицирано, а през 1955-1958 г. с доброволен труд е изградена читалищна сграда. През месец март 1958 г. 109 земеделски стопани на общоселско събрание учредяват ТКЗС, в което както и преди продължили да сеят предимно зърнени култури, тютюн и да отглеждат животни.

Селото се оживява, когато за изграждането на язовир „Ивайловград“ в района пристигат хора от вътрешността на страната. Язовирното селище е близо до с. Хухла. Със средства на инвеститора на строежа е построена нова училищна сграда през 1962 г. В нея учат както деца от селото, така и от селата Камилски дол, Ламбух и тези

на работниците и служителите, които изграждат язовира. През 1963 г. в училището въвеждат една паралелка с осми клас и общекласното за децата от Камилски дол и Ламбух. В различните години в началния курс са учили между 60-70 ученици, а в основния 80-100 ученици. Този брой на учениците се задържа до приключване строителството на язовир „Ивайловград“. След това училището отново се връща към слетите паралелки, за да се стигне през 1976 г. до закриване на основния курс, а по-късно до пълното му закриване.

В периода на изграждане на най-новата училищна сграда директор на училището е Георги Панайотов Георгиев, а последните три години преди закриване на основния курс Петър Ангелов Влаساков.³⁹

С приключване работата по изграждане на язовир „Ивайловград“ започва ново изселване от с. Хухла. Работейки на този обект, хухленци усвоили много нови професии. След завършването му голяма група хора напускат селото и намират препитание по различни строителни обекти в цялата страна.

В годините след 1944 г. почти всички ученици, завършили училището в селото, продължават образованието си и завършват гимназии, професионални училища и университети. Хухленци се гордеят с многото учители, инженери, научни работници, юристи, медицински специалисти и други, пръснати из цяла България.

В село Хухла трайно доминира една творческа жилка, която се доказва с имената на известните поети и писатели Петър Василев, Ивайло Балабанов, Иван Бунков. Те са сред най-талантливите съвременни творци на България и са особена гордост за хухленци и Ивайловградския край.

В днешно време почти обезлюденото село Хухла оживява само когато тук се завърнат онези, които го носят в сърцата си и когато Мистериите на Хухла⁴⁰ призоват пръснатите по цял свят потомци. С техни дарения, труд и упорство е издигнат параклис на самия връх Св. Илия.⁴¹ Това го поддържа живо.

С проучването си се опитам да разкрия малка част от историята на едно от старите български села в Ивайловградския край. Тя крие много събития, периодично разтърсвали региона, а в същото време неизвестни за обществеността в страната или пренебрегвани от държавници, политици и историци.

БЕЛЕЖКИ:

1. Николчовска, М. и Стефанов, И. Ивайловград и покрайнината му през Възраждането, С. 1980 г. с.7.

2. ДА – Кърджали, ЧП №176, а. е.1, л.1-15. Хаджиев, К. История на някои родове от с. Хула от средата на XIX век до 1983 г.

3. Николчовска, М. Народни носии от Източните Родопи, ДИ – Септември 1979 г., с. 26; Ивайловград и покрайнината му през Възраждането, С. 1980 г. с. 12.

4. В. Нов живот, 20.03. 2001 г. Кулов, Г. Бесите добивали злато в Кърджалийско.

5. В. Нов живот, 14 окт. 2020 г. Бунков, И. Интервю с Ивайло Кънев, ръководител на археологическите разкопки при Балък дере; Хасково – инфо 23 ян. 2021 г., Михайлова, З. Находки от Балък дере са в национална изложба; Хасково – инфо 22 юли 2021 г. Богат късноантичен град върху голямо древнo светилище разкриват край Хухла; В. Нов живот, 19 юли 2021 г. Иванова, В. Голям медальон с езически изображения е красял мраморен блок от 3 век открит на Балък дере.

6. Примовски, Ат. Бит и култура на родопските българи, Сборник народни умотворения и народопис, БАН, Етнографски институт, С. 1973 г., с. 243.

7. Информация от Иван Бунков, гл. редактор на в. „Нов живот“, Кърджали

8. Пак там.

9. Николчовска, М. и Стефанов, И. Ивайловград и покрайнината му през Възраждането, С. 1980 г. с.14

10. Шишманов, Д. Необикновената история на малоазийските българи, С. 2000 г., с. 72, 73.

11. Николчовска, М. ИМЮБ, т.12, Български села в Мала Азия, с. 107

12. Доросиев, Л. Ив. Българските колонии в Мала Азия, Сп. БАН, т. XXIV, С. 1922 г., с. 169-175.

13. ДА – Кърджали, ЧП №176, а.е.1, л. 8 – 20, Хаджиев, К. Историята на някои родове от с. Хухла с данни от средата на XIX век до 1983 г.; Пак там, Завещано от дедите. История на с. Бата – Личен архив на Хр. Куманов.

14. История на с. Бата – Личен архив на Христо Куманов.

15. Пак там.

16. ДА – Кърджали, ЧП №176, а.е.1, л. 9, Хаджиев, К. История на някои родове от с. Хухла от средата на XIX век до 1983 г.; Пак там, а.е. 2, л.4, Кратка история на Драгановия род; Пак там, а.е.3, л.4, Кратка история на Трендафиловия род.

17. Личен архив Христо Куманов.
18. ДА – Кърджали, ЧП №176, а.е.1, Хаджиев, К. История на някои родове от с. Хухла от средата на XIX век до 1983 г.
19. Примовски, Ат. цит. съч., с. 243.
20. Милетич, Л. Разорението на тракийските българи през 1913 г., С.1918 г. с. 87, 112.
21. Попов, Ст. Тракийски сборник, Броят на населението в Тракия след Балканската война, изд. Тракийски върховен комитет, С. 1932 г., кн.3, с.190.
22. В. Мастанлийски окръжен вестник, 10 окт. 1928 г., бр.45, с. 7.
23. Личен архив на Христо Куманов.
24. ДА – Кърджали, ЧП №176, а.е.1, л. 29, Хаджиев, К. История на някои родове от с. Хухла с данни от средата на XIX век до 1983 г.
25. Примовски, Ат. цит. съч. с. 243.
26. Трифонов, Ст. Тракия, административна уредба, политически и стопански живот 1912-1915 г., С. 1992 г. с.63.
27. Милетич, Л. цит. съч. с.113.
28. ДА – Кърджали, ЧП № 176, а.е.1, л. 20, 21, Хаджиев, К. История на някои родове от с. Хухла от средата на XX век до 1983 г.; Личен архив на Христо Куманов.
29. Милетич, Л. цит. съч.. 94.
30. ДА Кърджали, ЧП №176, а.е.1, Хаджиев, К.цит. съч. л.21.
31. Милетич, Л. цит. съч. с. 115.
32. ДА – Кърджали, ЧП № 176. цит. съч.
33. Милетич, Л. цит. съч. с. 116
34. Пак там, с. 112, 117.
35. Пак там, с.116; / изброени са имената на загиналите от с. Хухла/ В селото е издигната възпоменателна плоча в памет на събитията от 1913 г.
36. Николчовска, М. и Стефанов, Ив. цит.съч. с.20; Николчовска М. Народни носии от Източните Родопи, с.26.
37. Стефанов, Ив. Просветното дело в Източните Родопи от Възраждането до 1944 г., с. 50.
38. Примовски Ат., цит. съч. с.243; Джелипов, Н. в. „Нов живот“, 20 юли 1967 г.
39. ДА – Кърджали Ф. 596, историческа справка
40. Завидни са усилията на Иван Бунков и хората, които го подкрепят, в ежегодното организиране на Мистериите на Хухла. Те са продължение на съборите и родовите срещи, започнали през 1983 г. и превърнали се в културно събитие, което събира творци от страната и чужбина.
41. Мястото за построяване на параклиса на връх Св. Илия е осветено през 2001 г., а изграденият параклис през 2008 г.